

УДК 378.015.31:159.931.51(045)

І. Ю. КОЛЕСНИК

викладач

КВНЗ “Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія” ЗОР

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОГО КОЛЬОРОСПРИЙНЯТТЯ

У статті гармонійне сприйняття кольорів розглянуто як спеціальні здібності, які визначають здатність до творчого сприйняття світу й переробки його в зорові образи. Джерелом виникнення зорових образів є свідомі й підсвідомі імпульси людського мозку, що створюють світо- і кольоросприйняття. Механізми певних відділів центральної нервової системи людини дозволяють формувати не лише гармонійне кольоросприйняття студентів, а й інші більш складні форми обробки зорової інформації. Методологічна база теоретичних основ формування гармонійного кольоросприйняття повинна спиратися на всі складові процесу сприйняття, який має кілька рівнів: сенсорний, перцептивний, оперативний і діяльнісний.

Ключові слова: здібності, сприйняття, гармонійне кольоросприйняття, сенсорне сприйняття, перцептивне сприйняття, зорове сприйняття.

Актуальність проблематики статті зумовлена дидактичними завданнями, які стоять перед вищою школою, яка готує фахівців у сфері образотворчого мистецтва. Система освіти фахівців образотворчого мистецтва базується на сприйнятті кольору й переробці його в зорові образи. В основі будь-якої творчої переробки та трансформації образу майже завжди властивості кольору, які ми б хотіли розглянути в цій статті як значущі [1, с. 24].

Властивості світла мають природу фізичну, потрапляючи через око в мозок. Світло визначається нами як колір, зачіпаючи фізіологію й психологію нашого мозку. Розглянемо, насамперед, момент впливу кольору на сприйняття глядачем образу в процесі проходження нервових імпульсів у ділянках головного мозку. Сприйняття кольору – процес психічного сприйняття: складний когнітивний процес пізнання дійсності через органи чуття, де колір народжує перцептивні образи, викликає асоціації, задіює уяву, включає минулий життєвий досвід [7, с. 34].

Відчуття, які викликані залученням фізіологічних аналізаторів фізичної природи кольору, входять до структури сприйняття.

Звісно, ці поняття існують у тісному взаємозв'язку, адже відчуття супроводжується процесом усвідомлення та переживання, що вже є психічним актом. Саме тому в художній сфері тлумачать колір як феномен психологічний [2, с. 43].

Колір і його властивості є об'єктом вивчення в структурі процесу формування в студентів здібностей гармонійного сприйняття кольору. Ми прагнемо вивчити взаємозв'язок процесу сприйняття кольору з його властивостями. Саме через органи чуття виявляється взаємодія особистості як з мистецтвом, так і з навколишнім предметним середовищем. Тому особливе

значення для дійсності має вивчення кольоросприйняття як відображення, без якого немає образів пам'яті, і, що важливо, немає творчої уяви [1; 7].

Образність, різнобічність, змістовність, багатство, емоційність, усвідомленість – особливості гармонійного сприйняття кольору, які відіграють важливу роль у розвитку художньо-творчих здібностей студентів. До структури здібностей до образотворчої діяльності входять і такі якості особистості, як оцінювання пропорцій, визначення світло-тіньових відношень, перспективних скорочень, цілісність бачення форми, сприйняття кольору, зорова пам'ять, які потрібно розвивати в процесі вивчення художніх дисциплін: рисунка, живопису, з якими в кольорознавстві є міждисциплінарні зв'язки [7, с. 5].

Вихідним положенням, що має особливе значення для вивчення цієї теми, є зв'язок здатності гармонійного сприйняття кольору з розвитком психічних процесів: мисленням, сприйняттям, пам'яттю, уявою, – оскільки психічний процес становить у свідомості “природну здатність” у вигляді стереотипізованих рефлекторних зв'язків. Загальні принципи процесу сприйняття як складного психофізіологічного комплексу відчуттів, вражень, образів залишаються незмінними [7, с. 8].

Так, для того, щоб удосконалити навички з відтворення кольорів, розвинути вміння вести колористичну й творчу діяльність, необхідно розробити низку дидактичних позицій, спрямованих на формування в студентів художніх спеціальностей здатності до гармонійного сприйняття кольору, заснованого на необхідному аналізі психолого-педагогічних аспектів проблеми, здібностей сприйняття кольору як окремо, так і в їх сукупності. Процес кольоросприйняття, як і процес сприйняття, має кілька рівнів: сенсорний, перцептивний, оперативний і діяльнісний [7, с. 5]. Усі складові процесу сприйняття потрібно розвивати на практичних заняттях з кольорознавства.

Першим рівнем є сенсорна дія від предмета на рецептори зорового апарату. Результатом процесу сприйняття є образ, що складається у взаємодії скоординованої роботи відразу декількох аналізаторів.

Другим рівнем відображення й вторинним образом предмета є уявлення, яке виникає без безпосереднього впливу на орган почуттів. До рівня уявлень належать образна пам'ять і уява. У них з'являються елементарні узагальнення й абстракції. У колористичній діяльності ці уявлення виражені через просторові властивості кольору “виступаючих” і “відступаючих” кольорів.

Третій рівень відображення – вербально-логічне мислення, а також мовно-розумовий процес. Образи зовнішнього предметного світу відображаються у свідомості людини, яка займається образотворчим мистецтвом. Вони не позбавлені певної міри емоційного й художнього в сприйнятті. Викликано це, перш за все, тим, що функції образного мислення на заняттях із кольорознавства пов'язані з поданням емоційної ситуації, яку людина хоче викликати в результаті своєї діяльності, розкрити необмежені можливості смислової функції кольору [2, с. 35].

Отже, у колірних відносинах майбутні художники декоративно-прикладного мистецтва повинні навчитися бачити не просто тон, знати не тільки таке поняття, як “контраст”, а і його виражальні особливості як засобу образного вираження. Причому образна виразність кольору полягає не в самому колірному тоні, а у взаємодії тонів.

Оволодіння цими здібностями відбувається на четвертому етапі – діяльнісному. Учений-психоневролог К. К. Платонов вважає, що властивості особистості виявляються в діяльності. Надалі вони стають актуальними здібностями, коли людина здійснює певну діяльність [6, с. 68].

Разом з тим, незважаючи на існуючі дослідження щодо розвитку творчих здібностей студентів художніх закладів вищої освіти, досі недостатньо розроблена *проблема* сприйняття кольору у взаємозв'язку особистісних даних і власної творчості, що відрізняються новизною й оригінальністю. Потрібне створення особливих педагогічних умов, що сприяють розвитку та формуванню сприйняття кольору. Цю обставину потрібно враховувати в підготовці студентів художніх спеціальностей.

Усе сказане визначає актуальність порушеної проблеми, вирішення якої спрямовано на створення методологічної бази теоретичних основ формування кольоросприйняття й образної передачі кольору в процесі навчання дисципліни “Кольорознавство” [5, с. 34].

Створення такої бази потребує вивчення кольору в різних напрямках, таких як: аналіз загальнотеоретичних положень щодо естетичної цінності образотворчої творчості, естетики кольору в дослідженнях М. Бархіна, Р. Гропіуса, Й. Іттена, П. М. Якобсона; вивчення проблеми формування кольоросприйняття і його впливу на розвиток художньої творчості в працях Л. Г. Медведєва, Й. Іттена, А. С. Зайцева, В. В. Кандинського, К. С. Малевича, Н. П. Кримова, Л. Н. Миронової; висвітлення психологічних аспектів окресленої проблеми в працях видатних фізіологів і психологів Р. Арнхейма, Л. С. Виготського, Г. Гельмгольца, Ю. Б. Гіппенрейтер, В. П. Зінченко, А. В. Запорожця, М. М. Ланге, А. Н. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, Б. М. Теплова, Д. Н. Узнадзе, П. М. Якобсона; вивчення методичних питань кольоровідтворення видатними художниками-педагогами А. С. Зайцевим, К. А. Керівним, Н. П. Кримовим, К. С. Малевичем, К. Моне; вивчення проблеми формування розвитку художньої творчості і конкретного сприйняття кольору в системі мистецьких факультетів у дослідженнях Л. А. Івахнової, Л. Г. Медведєва, А. С. Хворостова.

Необхідність розвитку у студентів сприйняття кольору, передусім внутрішніх психічних процесів, що формують кольоросприйняття, тобто незвичайний погляд на звичайні речі, а також творчої уяви відзначають багато вчених, зокрема А. Г. Асмолов, Л. С. Виготський, А. А. Деркач, Н. Н. Ростовцев.

Метою цієї методики формування гармонійного сприйняття кольору є поетапне розкриття формування гармонійного сприйняття кольору в студентів як спеціальних здібностей, розвиток яких здійснюється в образо-

творчій діяльності в процесі уявлень, емоційних ситуацій, установки сприйняття, постановки зору, що мають цілеспрямований характер у художній творчості. Ми допускаємо, що формування гармонійного кольоросприйняття значно покращиться в результаті проведення значної кількості практичних завдань на виконання перших двох етапів сприйняття: сенсорного й перцептивного, коли колір не належить предмету, а є самостійною естетичною одиницею в абстрактних композиціях. Система підготовки фахівців художніх спеціальностей повинна ставити завдання щодо особистісного розвитку, розкриття індивідуальності кожного студента, формування мистецького сприйняття дійсності [7, с. 46–48].

Таким чином, методика формування гармонійного сприйняття включає навчання з теоретичної та практичної частин. У теоретичній частині необхідно знайомити студента як з основами фізичної природи світла й кольору, так і з психологічними. Необхідно ставити навчальні завдання щодо подання психологічних властивостей кольору не тільки як теоретичного матеріалу, який досліджений у працях фізіологів і психологів, а й розкривати його психологічну дію на прикладах образотворчого мистецтва різних художників, які належать до різних напрямів мистецтва, – так ми акцентуємо увагу студентів на досягненні ідеї картини за допомогою психологічного впливу взаємодії тонів, обговорюючи естетичні властивості кольору [7, с. 56].

Для успішного оволодіння сенсорними й перцептивними здібностями студентам художніх спеціальностей необхідно такі навички розвивати під час виконання практичних завдань на розкриття художньо-образної виразності кольорів.

Важливо усвідомити вагомість етапу розвитку сенсорних можливостей, які потім увійдуть до структури вмінь і навичок студента, якими він повинен оволодіти на практичних заняттях із живопису. Перед тим, як переходити до написання предметів натюрморту, необхідно натренувати око студентів до змін кольору за формою в процесі вивчення дисципліни “Кольорознавство”. Практичні завдання методики формування гармонійного кольоросприйняття спрямовані на вивчення закону тепло-холодності в зображенні предметів живопису, на практиці це буде означати роботу з кольором як об’єктом вивчення, але не із зображенням самих предметів, саме з кольором, який змінюється на формі у світлі й тіні [5, с. 13].

У методиці викладання кольору на практичних заняттях відведено роль як об’єкту, який володіє своїм тоном, своїм естетизмом, пластикою й змінюється під взаємодією інших кольорів, перетворюючись на відтінки при переході кольору в колір. Іншими словами, колірні переходи відчуються як “сенсорний дотик”, вони становлять єдину абстрактну, аморфну композицію. Збільшення розмірів композиції, виконаної методом аплікації, до формату роботи А3 швидко виключає нанесення вифарбовувань на роботу без аналізу переходу кольору за тоном, насиченістю й світлотою, що активізує розумовий процес. Сама композиція володіє завершеністю самостійної ро-

боти, яку можна оцінювати за естетичними критеріями, які висувають до колірних сполучень, колірних переходів у композиційному цілому.

Таким чином, серія завдань на виконання колірних поєднань аналогової, контрастної груп, класичної тріади дасть змогу відчувати колірні відтінки переходу кольору в колір більш осмислено до початку роботи над реалістичними зображеннями. Також варто наголосити, що в методиці формування гармонійного кольоросприйняття позитивним аспектом є відчуття пластики накладення кольору на форму, його “ліплення”, які увійдуть в основу вміння писати предмети зображеної дійсності.

Цей метод ведення практичних занять відповідає розвитку чутливого й інтуїтивного відчуття кольору як творчого стимулу розвитку творчої уяви, пошуку власних колористичних рішень. Що більше уваги буде приділено практичним заняттям на виконання цього етапу процесу сприйняття, то кращих результатів можна досягти на подальшому вербально-логічному й діяльнісному етапах сприйняття.

Завданням із вищою складністю є виконання копії картини вифарбовуваннями методом аплікації за таким самим типом виконання взаємодії колірних поєднань і аналізу переходів відтінків кольорів одного в інший, якість якого буде критерієм засвоєння практичного модуля із кольорознавства, що відповідає розвитку сенсорного рівня сприйняття.

Другим аспектом психолого-педагогічного процесу формування гармонійного сприйняття кольору є акцент на перцептивних властивостях кольору, який повинен виявляти себе в практичних завданнях на створення абстрактних композицій, які несуть образи й асоціації. Виконання цих композицій на високому рівні вже є творчою роботою, результатом якої є витвір мистецтва естетичної категорії. Теоретична частина кольорознавства повинна знайомити майбутніх художників і дизайнерів з перцептивними образами художніх творів мистецтва напряму реалізму й авангардних напрямів ХХ ст., у яких емоційний рух від естетичних властивостей твору створюється від правильно встановлених відповідностей між відношеннями форми, композиції, фактури й кольору [4, с. 28–34]. Важливо залучати студентів мистецьких спеціальностей до загального процесу аналізу й об'єктивної оцінки творів на засадах демократичного обговорення та вираження своїх відчуттів і уявлень.

Формування здібностей гармонійного сприйняття кольору можливо за умови впливу на систему мотиваційно-ціннісної орієнтації шляхом орієнтації на професіональну діяльність, одним із таких моментів впливу є привчання до участі у виставках. Потрібно націлювати студентів на ставлення до виконаних абстрактних композицій із практичних завдань з кольорознавства як до творів мистецтва, які потрібно виставляти на огляд широкому колу людей. Такі виставки робіт студентів можливі в обласному виставковому залі Спілки художників і мають на меті ознайомлення з етапами становлення творчої складової майбутніх художників образотворчого мистецтва.

Розвиток кольоросприйняття й художнього сприйняття пов'язані між собою єдиною системою сприйняття та мають єдину емоційну основу, через емоційно-художні засоби вираження взаємодії кольорів можна досягти гармонії в розкритті ідеї творів мистецтва. Звернення до “зразків” повинно мати наукову основу, що зберігає індивідуальність студента. Вивчення мистецької спадщини має змусити зазирнути всередину себе, щоб краще розібратися в особливостях особистого творчого пошуку студента в ролі художника й виявити внутрішню мотивацію, яка сформована його Я-концепцією. Доведено, що сприйняття пов'язане з увагою, спрямовується мотивацією й має визначене емоційне забарвлення [6, с. 48–51].

Помірний вплив на установки Я-концепції студентів (когнітивну, емоційну й вольову) входить у педагогічний процес навчання, в основі якого освітньо-гуманістичні технології Ш. Амонашвілі, Г. Селевко, І. Якиманської, що орієнтовані на особистість студента, на розвиток загального культурного рівня та є необхідними педагогічними умовами для досягнення розвитку й формування гармонійного сприйняття кольору [1, с. 45].

Висновки. Таким чином, розглядаючи психолого-педагогічні аспекти впливу на процес формування гармонійного сприйняття кольору, можемо зробити теоретичне твердження про те, що зміст і методика навчання, спрямовані на сенсорну й перцептивну активність сприйняття студента, ефективно впливають на розвиток його творчих здібностей як першоджерело індивідуальної творчої діяльності.

Список використаної літератури

1. Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства : пер. с англ. Москва : Прометей, 1994. 352 с.
2. Браэм Г. Психология кольору : збірник / під ред. С. Л. Удовик. Київ : Ваклер, 2009. 349 с.
3. Кандинский В. В. О духовном в искусстве. Киев : Ваклер, 1996. 230 с.
4. Малевич К. С. Собрание сочинений. Москва : Искусство, 1955. Т. 1. 478 с.
5. Миронова Л. Н. Цветоведение : учеб. пособие. Минск : Высшая школа, 1984. 286 с.
6. Платонов К. К. Структура и развитие личности: психология личности. Москва : Наука, 1986. 254 с.
7. Якобсон П. М. Психология художественного восприятия. Москва : Искусство, 1964. 230 с.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Колесник И. Ю. Психолого-педагогические аспекты формирования гармоничного цветовосприятия

В статье гармоничное восприятие цветов рассматривается как специальные возможности, которые определяют способность к творческому восприятию мира и переработке его в зрительные образы. Источником возникновения зрительных образов являются сознательные и подсознательные импульсы человеческого мозга, создающие миро- и цветовосприятие. Методологическая база теоретических основ формирования гармоничного цветовосприятия должна опираться на все составляющие процесса восприятия, который имеет несколько уровней: сенсорный, перцептивный, оперативный и деятельностный.

Ключевые слова: способности, восприятие, гармоничное цветовое восприятие, сенсорное восприятие, перцептивное восприятие, зрительное восприятие.

Kolesnik I. Psychological and Pedagogical Aspects of the Process of Harmonious Color Perception Formation

The article's relevance is determined by the challenge of developing students' creative skills in the modern system of higher education, whereas its solution shall have an exceptional importance for developing a creative person. However, creativity is out of the question, unless a better grasp on the real world colours is developed and formed.

The article considers harmonious colour perception as a special possibility that determines the ability to creatively perceive the world and to process it into visual images. Visual images originate from conscious and subconscious impulses of the human brain by creating the world and colour perception. The mechanisms of certain parts of human central nervous system enable us to form not only students' harmonious colour perception, but also other more complex forms of processing visual information.

The methodological grounds for theoretical foundations of the formation of harmonious colour perception shall be based on all the components of the perception process, which has several levels – sensory, perceptual, operational, and activity.

The link between students' abilities and the development of thinking and perception in the form of stereotyped reflex connections is of particular importance for the research. Therefore, the article's concept suggests that the activation of the sensory and perceptual stages of the process of colour perception in students of artistic specialties at the classes of the "Colour Science" discipline will enhance the effectiveness of the education aimed at developing individual colour perception as a means of personal creative expression that lies at the bottom of the artist's formation.

A distinctive feature of visual perception in the process of systematic colour activities is the perception of colour system features and regularities that produce the greatest aesthetic impact. The strength of this impact will be expressed in the emotional intensity of the associative artistic image that triggered colour sensations.

Key words: *abilities, perceptions, harmonious colour perception, sensory perception, perceptual perception, visual perception.*